

Tülay KAYA*

Immanuel Wallerstein, Bir Tarihsel Sosyal Bilimci

Immanuel Wallerstein, a Historical Social Scientist

ÖZET

Sosyolog, siyaset bilimci, iktisatçı, sosyal tarihçi ve tarihsel sosyal bilimci, Immanuel Wallerstein'i takdim etmede başvurulan sıfatlardan birkaçıdır. Bu sıfatlar arasında Wallerstein'in kendisi için en uygun gördüğü "tarihsel sosyal bilimci"dir. Entelektüel gelişimindeki sosyoloji formasyonuna rağmen kendisini tarihsel sosyal bilimci olarak tanımlamasında dayanağı, 1974'te ilk cildi yayınlanan Modern Dünya-Sistem'i çalışmasıdır. Modern çağın klasiği olan bu çalışmasında 16. yüzyıldan itibaren Batı uygarlığının genişlemesinin öyküsünü anlatmakla kalmaz, aynı zamanda modern sosyal bilimlere ilişkin 19. yüzyıla özgü kategorileştirmelere de karşı durarak, toplumsal değişimi analiz etmek için yeni bir perspektif önerir. Dünya-sistem analizi olarak adlandırılan analiziyle artık literatürde tarihsel sosyolojinin temsilcilerinden biridir. Wallerstein'in ilgilerine ve mesleğine dair bu tanımlama, ABD'nin toplumsal dönüşümünü de içeren bir süreçte yapılır. Bu süreçte özellikle tarihle kurduğu ilişki neticesinde sosyoloji anlayışı yeni bir form kazanmış ve sonraki yıllarda yaptığı çalışmalarını belirlemiştir. Amerikan sosyoloji geleneği içinde yetişmiş birisi olarak Wallerstein'in nasıl ve hangi koşullar altında tarihsel analize yöneldiği ve bunun Amerikan sosyolojisindeki karşılığı bu yazının konusudur.

Anahtar Kelimeler: Immanuel Wallerstein, Modern Dünya-Sistem, Tarihsel Sosyoloji, Amerikan Sosyolojisi, Dünya-Sistem Analizi.

* Yazışılan Yazar/Correspondence Author Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Laleli/İstanbul. tulay.kaya@istanbul.edu.tr.

ABSTRACT

Sociologist, political scientist, economist, social historian and historical social scientist are some of the titles that are used to introduce Immanuel Wallerstein. Among these titles, the one that Wallerstein favors the most is "historical social scientist". The reason he describes himself as a historical social scientist in spite of the formation of sociology in his intellectual development is his work of Modern World-System with the first volume published in 1974. In this work of his which is a classic of the modern age, he not only tells the story of the Western Civilization's expansion since the 16th century, but he also suggests a new perspective to analyze social change by opposing the categorizations related to modern social sciences peculiar to the 19th century. With his analysis named world-system analysis, he is now one of the representatives of historical sociology in the related literature. This description in regard to Wallerstein's fields of interest and profession was made in a period which includes the social transformation in the USA. In this period, his comprehension of sociology took a new form, especially as a result of the way he related his work to history, and determined the contents of his works in the coming years. In this regard, the way and the conditions under which Wallerstein, as a scholar educated in the American tradition of sociology, inclined to historical analysis and the significance of this inclination in American sociology is the subject matter of this article.

Keywords: Immanuel Wallerstein, Modern World-System, Historical Sociology, American Sociology, World-System Analysis.

Giriş

1960'lara kadar Amerikan sosyolojisinde tarihsel analizin izleri belli belirsizdir, hatta neredeyse hiç yoktur. Bir Amerikan toplum realitesi olarak göçmenlerin düzen karşısında tehdide dönüşmelerinin önüne geçmek için gösterilen nüfusu yakından tanıma çabası, sosyolojide saha çalışmalarının hakimiyetiyle sonuçlanmıştır. Göçmenlerden bir toplum yaratma yolunda potansiyel sorunlara anında müdahale etme ihtiyacı gibi endişelerle ortaya çıkan pragmatik sosyoloji anlayışı, Amerikan sosyolojisinin bir dönemini belirlemiştir. Ancak, 1960'larda yurttaşlık hakları hareketine ve savaş karşıtlığına tanıklık eden kuşağın ilgisi dönüşüm göstermiş, toplumsal uyum yerine, çatışma ve toplumsal değişim konularıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Amerikan toplumunun gündelik sorunları yerine, ilgilerini dünyanın geri kalanına, kendilerinden farklı olan toplumlara yönelttikleri bu süreçte tarihle ilişki kurmuşlardır. Charles Tilly, Reinhard Bendix, Neil Smelser, C. Wright Mills ve Barrington Moore ABD'de tarihsel sosyolojiye ilişkin bir tür uyanış içinde olan kuşağın ilk temsilcileridir. Bu dönemde yetişen entelektüellerden biri de Immanuel Maurice Wallerstein'dir ve bugün tarihsel sosyolojinin en güçlü isimlerinden biri olarak görülür (Mitrović, 2007, s. 95; Bonnell, 1980, s. 157; Özdalga, 2009, s. 12).

Elisabeth Özdalga'nın ifade ettiği gibi, eğer tarihsel sosyoloji toplumların incelenmesinde hem metodoloji hem de problemlerin seçiminde genel bir yaklaşımla ilgili (2009, s. 9) ise, Wallerstein, 1974'te yayınlanan magnum opusu Modern Dünya-Sistem¹ ile kendi tasavvurunu inşa etmiştir. Çünkü kapitalist dünya-ekonomi olarak tanımladığı MDS'yi açıklamada Amerikan sosyolojisinin mevcut

¹ Bundan sonra MDS olarak anılacaktır.

araştırma yöntemlerinin ve araçlarının yetersiz kaldığını düşünüyordu. Bununla birlikte, MDS çalışmasının birinci cildinde de belirttiği gibi, motivasyonu, sistemin tarihini yazmak da değildi. O, sistemin kanunlarını keşfetmek istiyordu. Ancak “türünün tek örneği olan bir şeyin kanunları olabilir mi?” diye sorduğunda, evrenin işleyişini bir bütün olarak ele alan kozmoloji bilimiyle kurduğu benzerlik çaresizliğine karşı ilham kaynağı oldu. Astronomiden ödünç aldığı, parça ve bütünü aynı nedensellikleri içereceği fikriyatından hareketle, çeşitli zamanlarda ve yerlerde ortaya çıkan yerel hadiselerin salt yerel koşullardan ya da tesadüflerden kaynaklanmadığı, fakat aynı zamanda parçası oldukları bütünü dinamiklerinden kaynaklandığı perspektifini geliştirdi. (Wallerstein, 2004, s. 25). Parça ve bütün arasında ilişki kurmasını sağlayan bu analogi, Wallerstein’e, MDS perspektifini geliştirmek için ihtiyaç duyduğu bilimsel zemini sağlamıştır.

MDS çalışmasında ortaya koyduğu dünya-sistem analizi, çok temel tarihsel sosyolojik perspektiflerden biridir. Perspektifinin multidisipliner yaklaşımla karıştırılmasına karşı çıkararak, analizinin sosyal bilim tarihçiliği olmadığını, tarihsel sosyal bilim yaptığını ısrarla vurgular (Wallerstein, 2008, s. 4). Bu nedenle dünya-sistem analizini, ne sosyoloji ne siyaset sosyolojisi ne de sosyal bilimlerin herhangi bir alt dalı olarak herhangi bir kategori içine yerleştirilebilecek bir perspektif olarak görmez. Çünkü dünya-sistem analizi ona göre, her şeyden önce, sosyal bilimlere ilişkin 19. yüzyıla özgü ön kabullere yönelik eleştiridir (Wallerstein, 1996).

19. yüzyıla özgü zaman algısına ve bilimlerin tasnifine karşı durarak, ekonomi, siyaset ve toplumu birbirinden izole etmeden ele aldığı çalışmasıyla yeni bir perspektif ortaya koymuştur. Bugün sosyolog, siyaset bilimci, iktisatçı, iktisat tarihçisi, aktivist gibi sıfatlarla anılan Wallerstein, önerdiği bu yeni paradigmayla, kendisini her şeyden daha fazla “tarihsel sosyal bilimci” olarak görür (Wallerstein, 2013, s. 11). Ancak kendisine dair söz konusu algısının ortaya çıkışı, ABD’nin toplumsal dönüşümünü de içeren bir süreçte gerçekleşmiştir. Amerikan sosyoloji geleneği içinde yetişmiş birisi olarak Wallerstein’in nasıl ve hangi koşullarda tarihsel analizlere yöneldiği ve bu yönelimin sosyolojideki karşılığı bu yazının konusudur.

Biyografisinin İzinde

Immanuel Maurice Wallerstein, 28 Eylül 1930’da ABD’de New York’ta, dünya sorunlarını kendilerine konu edinen, politikayla alakalı Yahudi bir ailede dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını, 1929 krizi ile II. Dünya Savaşı arası

dönemde ateşli politik tartışmaların ortasında, ABD'nin adeta kartvizit kenti New York'ta geçirmiştir. Finansman, moda, reklamcılık, yayıncılık ve kültür faaliyetlerine ev sahipliği yapan New York'ta yetişmiş olması yaşamının kuşkusuz en belirleyici deneyimlerindedir. O yıllarda dünya merkezlerinden biri olarak öne çıkan New York, Wallerstein için pek çok açıdan besleyici olmuştur. Walter L. Goldfrank'ın da ifade ettiği gibi, Karl Marx'ın olgunluk döneminin Londrası gibi, Wallerstein'in gençlik döneminin New York'u bir bütün olarak dünyayı görmek için adeta bir gözetleme noktası idi (Goldfrank, 2000, s. 153).

Entelektüel biyografisini şekillendiren kaynaklardan biri New York şehri idiyse, yine bu şehrin sunduğu imkanlar bağlamında bir diğeri, neredeyse çeyrek yüzyıl boyunca (1947-1971) lisans, lisansüstü öğrencisi ve öğretim üyesi olarak yer aldığı Columbia Üniversitesi'dir. 1947'de, sosyoloji öğrenimi görmek üzere başladığı Columbia Üniversitesi'nde Meyer Schapiro, Mark Van Doren, Daniel Bell, Paul Tillich, Robert S. Lynd, Jacques Barzun, Herbert Marcuse, Richard Hofstadter, Franz Neumann, Karl Polanyi, Lionel Trilling ve C. Wright Mills gibi Amerikan entelektüel hayatının bir dönemini belirleyen isimlerle aynı düşünsel atmosferi solumuştur (Bergesen, 2000, s. 198; Goldfrank, 2000, s. 154; Wallerstein, 2000a, s. xi). Columbia mirası bağlamında bu isimler arasında Wallerstein'in entelektüel gelişiminde en etkili isim, tarih ile sosyoloji arasındaki ilişkiye dair değerlendirmeleriyle C. Wright Mills olacaktır. Mills, Amerikan sosyolojisinde tarihi boyutun eksikliğine dair eleştiri getiren isimlerin başlıcalarındandır. Mills'e göre tarihsel bir bakışa dayanmayan ve tarihsel materyallerden yararlanmayan çalışmaların ciddiyetinden kuşku duyulmalıdır. Hatta ona göre daha net bir ifadeyle, "toplumbilim adını taşıyabilecek değerde olan bir toplumbilim, 'tarihsel toplumbilim' niteliğini de taşımak durumundadır" (Mills, 2000, s. 239-240). Aynı zamanda bu nedendir ki, Wallerstein, 1950'lerin dünya sosyolojisinin merkezi olarak gördüğü Columbia Üniversitesi'nde aldığı eğitimin 'ürünü' olmaktan kendisi de kıvanç duyar (Wallerstein, 2013, s. 207).

Lisans öğrenimini tamamlayıp yüksek lisans yapmaya başladığı 1950'li yıllar, ABD tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de konjonktürel koşulların çarpıcı bir biçimde dönüştüğü yıllardır. Bretton Woods Anlaşması (IMF-International Monetary Fund'un başlangıç aşamasıdır), NATO, Marshall Yardımları gibi ABD'nin öncülüğünü üstlendiği uluslararası anlaşmalar ve örgütlenmeler, 1950'lerle birlikte dünyada mevcut dengelerin yeniden düzenlendiği yeni bir sürecin başlangıç işaretleri olarak görülebilir. 1950'lerle birlikte dünyada mevcut dengelerin yeniden düzenlendiği bu yeni süreçte, kimin erk sahibi olacağı çekişmesinde

tarafından bir diğeri SSCB idi. Bu anlamda, 1950’li yıllarda Amerikan toplumsal yaşamını biçimlendiren en temel olay, ABD-SSCB arasındaki çekişme bağlamında Soğuk Savaş’ın ortaya çıkışıdır. Amerikan dış siyasetini sorgulayan herkesin komünistlik suçlamasına maruz bırakıldığı bu dönem, McCarthizm’de ifadesini bulur (Kaya, 2016, s. 111-112). Wallerstein’in kendisini henüz “siyaset sosyoloğu” olarak gördüğü bu dönemde, 1954 yılında tamamladığı *McCarthyism and the Conservative* (McCarthizm ve Muhafazakarlar) başlıklı yüksek lisans tezi, Soğuk Savaş arka planında anti-komünizmin yükselişe geçtiği bu dönemin koşullarından duyduğu rahatsızlığın akademik bir dille ifade edilme çabası olarak okunabilir (Wallerstein, 2000a, s. xvi).

McCarthizm’in Amerikan toplumsal yaşamına sert bir şekilde hakim olduğu bu yıllarda, aynı zamanda, Soğuk Savaş geriliminin herhangi bir kutbunda yer almayan, iktisadi güçlüklerin hakim olduğu ‘Üçüncü Dünya’ olarak adlandırılan ülkelerde bağımsızlık hareketleri yaşanmaktaydı. Bu süreçte, Fransız Batı Afrika’sı Wallerstein’in çalışmalarının eksenine oturur. Aslında, üniversite öğrenciliği süresince, hatta lise çağlarından itibaren, ‘Üçüncü Dünya’ ilgisini çeken konuların başında gelmekteydi. En yakın arkadaşlarından Andre Gunder Frank’a göre, bu ilgi ilerleyen yıllarda dünya sistemi analizlerinde yollarının kesişmesini sağlayacaktı (Frank, 2000, s. 216). Paris, bu bağlamda, Wallerstein’in entelektüel gelişimindeki belirleyiciliği bakımından New York’tan sonra öne çıkan ikinci kenttir. Öğrenciliği ve sonrasında akademik yaşamının erken yıllarında, özellikle, Fransız Batı Afrika’sına olan ilgisi nedeniyle bir süre Paris’te yaşamış ve Afrika’daki sömürge karşıtı hareketleri konu alan çok sayıda uluslararası toplantıya katılmıştır. Yine bu dönemde, Paris’te Afrika uzmanı Georges Balandier’le tanışmış ve onun danışmanlığında Afrika sömürgeciliği üzerine çalışmıştır. Balandier’den öğrendiği kolonyal toplumsal değişim için doğru analiz biriminin kabile değil, koloni olduğu bilgisi, sonraki yıllarda yapacağı çalışmalar için yol gösterici olacaktır. Yine bu Paris deneyimi aracılığıyla ki, dünya-sistem analizi yaparken yararlandığı en temel kaynaklardan biri olan *Annales Okulu*’nun isimleriyle ve çalışmalarıyla ilk elden ilişki kurma imkanı elde etmiştir (Goldfrank, 2000, s. 154-155). *Annales Okulu*’ndan özellikle tarihçi Fernand Braudel ile tanışması sosyolojiyle ilişkisini, Amerikan sosyolojisindeki konumlanışını ve nihayetinde geçirdiği dönüşümle Amerikan sosyolojisine katkısını biçimlendirecektir.

Afrika çalışmaları, Wallerstein’in entelektüel ilgilerindeki yerini bir süre daha korumaya devam edecektir. Söz konusu ilgisi merkezinde *The Road to Independence: Ghana and the Ivory Coast* (Bağımsızlığa Giden Yol: Gana ve Fildişi

Sahili) başlıklı doktora tezini 1955'te yazmaya başlamıştır. Amerikan sosyolojisinde o dönemde hakim olan modernleşme paradigması içinde görülebilecek bir araştırmadır. Toplumsal değişim sürecini açıklama iddiasıyla bir şablon sunan modernleşme kuramında toplumsal değişim, geleneksel toplumdaki Amerikan toplumuyla vücut bulan modern toplum tipine doğru bir geçişi içerir. Soğuk Savaş gerilimi ortamında ABD'nin Sovyetler Birliği karşısında dünyanın geri kalanı için modern olanın temsilcisi olma iddiasına da teorik bir zemin sunan modernleşme kuramı, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin 'Üçüncü Dünya' ülkelerine yönelik dış politikası çerçevesinde uygulamaya konulmuştu (Uzgel ve Bedirhanoglu, 2015, s. 115). Modernleşme kuramının söz konusu etkinliği dolayısıyla ki, Afrika'da yaşanan sömürge karşıtı hareketler Amerikan gücüne yöneltilmiş bir tehdit olarak görülüyor ve entelektüellerin bu konuya yönelmeleri destekleniyordu. Wallerstein da, Ford Vakfı'ndan aldığı bursla, Afrika'da ulusalcı hareketlerin yükselişinde bu iki bölgedeki (Gana ve Fildişi Sahili) gönüllü birliklerin herhangi bir etkisinin olup olmadığını araştırdığı bu çalışmayı 1959'da tamamlamıştır (Wallerstein, 2000a, s. xvi). Bütünlüklü, makrososyolojik bakış açısını henüz keşfetmediği doktora çalışması, Paul Lazarsfeld'den öğrendiği şekilde survey analizi üzerine kuruludur (Goldfrank, 2000, s. 156).

Doktorasını tamamladıktan sonra, Amerikan üniversitelerinde yaygın bir uygulama olduğu üzere akademik hayatına başka bir üniversitede devam etmek yerine, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimini gördüğü Columbia Üniversitesi'nde 1971'e kadar öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Akademide profesyonel yaşamına başladığı bu yıllarda yaptığı yayınlarda da Afrika'ya olan ilgisinin devam ettiğini görmek mümkündür: *Africa, The Politics of Independence*, 1961 (Afrika: Bağımsızlık Siyaseti) ve *Africa: The Politics of Unity*, 1967 (Afrika: Birliğin Siyaseti) ve ayrıca çok sayıda makale, Afrika ilgisine ilişkin örnek verilebilecek çalışmalarından birkaçıdır.

Afrika ilgisi, o günün koşullarında bağımlılık kuramıyla ilişki kurmasının da önünü açmıştır. ABD'nin 'Üçüncü Dünya' ülkelere yönelik bakışını ve siyasetini şekillendiren modernleşme kuramının artık tüm cephelerden eleştirilmeye başlandığı yeni bir süreç yaşanmaktadır. Bu, 'Üçüncü Dünya' ülkelerinin modern topluma ulaşma reçetelerini sorguladıkları, önerilen çözüm yollarına güvenlerinin sarsıldığı bir dönemdir. Bağımlılık kuramı bu kuşkunun dile getirilmiş formudur. Bu yönüyle modernleşme kuramına bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bağımlılık kuramına göre sorun, 'az gelişmiş' ülkelerin 'gelişmiş' ülkelere eşitlikten uzak bağımlılığıdır. Dolayısıyla kapitalist ülkeler arasındaki çekişmelere değil, 'gelişmiş'

ve ‘az gelişmiş’ ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisine odaklanır (Uzgel ve Bedirhanoglu, 2015, s. 115). Bu kuram, modernleşme kuramının modernleşme yolunda nelerin yapılması gerektiğine dair reçete verdiği ülkeler olarak, özellikle Latin Amerikalı sosyal bilimciler arasında destek görmüş ve zenginleştirilmiştir. Andre Gunder Frank, Samir Amin, Paul Baran ve o gün itibariyle Wallerstein bağımlılık kuramının önde gelen isimleri arasında sayılırlar.

Bağımlılık kuramının gündeme geldiği bu dönemde söz konusu uyanış sadece ABD dışında değil, ABD içinde de yaşanmaktaydı. Diyer bir deyişle, 1950’lerin ışıltılı, özgüven sahibi ABD’si, 1960’lı yıllara gelindiğinde bir anlamda ‘Amerikan rüyası’ndan uyanan kitlelerin isyanlarıyla karşı karşıya kalmıştı. Amerikan toplumunun üzerine inşa edildiği değerlerin ve kurumların sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte, Amerikan toplumuna dair her şeyin yolunda olduğu algısı sarsılmış ve büyük toplumsal hareketlere tanık olunmuştur. Bunlar arasında en güçlü toplumsal hareket ise Vietnam Savaşı karşıtlığıdır. 1960’ların sonlarına doğru, savaş karşıtlığı özellikle üniversite öğrencilerinin üniversite kampüslerindeki protestolarıyla oldukça güç kazanmıştı (Kaya, 2016, s. 113-115). Wallerstein de bu hareketli dönemde, akademik kadrosunda yer aldığı Columbia Üniversitesi’nde kampüste binaları işgal eden öğrenciler ile yönetim arasında arabulucu görevi üstlenmişti (Williams, 2013, s. 203). 1968 ile özdeşleşen öğrenci ayaklanmalarına ilişkin ilk elden izlenimlerini 1969’da yayınlanan *University in Turmoil: The Politics of Change* (Üniversitede Kargaşa: Değişimin Politikası) çalışmasında dile getirmiştir. Bu dönemde, Amerikan toplumunun yaşadığı sorunları daha büyük bir perspektiften okuması gerektiğini hissetmeye başlamış, fakat henüz bu ihtiyacına karşılık gelecek teorik perspektifi ortaya koyamamıştır.

1960’lı yılların toplumsal huzursuzluğunun gölgesinde giderek daha sıkıntılı bir hal alan Columbia Üniversitesi’nden ayrılır. Akademik yaşamına önce, 1970’te MDS çalışmasının ilk cildini yazmaya başladığı Stanford Davranış Bilimleri İleri İncelemeler Merkezi’nde, ardından 1971’de Kanada, Montreal’deki McGill Üniversitesi’nde devam eder. Günümüzdeki ününü ve izleyicilerini borçlu olduğu dört ciltlik çalışmasının birinci cildini *Modern Dünya -Sistemi: Kapitalist Tarım ve On Altıncı Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri* başlığıyla 1974’te, McGill Üniversitesi’nde sosyoloji profesörü olarak görev yaptığı bu dönemde yayınlar. Bununla birlikte, dünya-sistem analizi konusunda kendi ekolünü inşa etmesine imkan sağlayan kurum McGill olmayacaktır. 1976’da Columbia Üniversitesi’nden sınıf arkadaşı ve meslektaşı olan ve MDS çalışmasının birinci cildini ithaf ettiği Terence K. Hopkins’in onu New York Eyalet Üniversitesi’nin

Binghamton'daki (State University of New York-SUNY) kampüsüne davet etmesiyle bu yol açılmıştır. Binghamton'da dünya-sistem analizini derinlemesine yapabileceği Fernand Braudel İktisat, Tarihsel Sistemler ve Uygarlıklar Merkezi adının verildiği bir merkezin başına ve bu merkezin süreli yayını Review dergisinin editörlüğüne getirilmiştir (Ragin ve Chirot, 1999, s. 284). 1999'da üniversitedeki pozisyonundan emekli olsa da, 2005'e kadar bu merkezde çalışmalarını sürdürmüştür (Hubbard ve Kitchin, 2011, s. 447).

Kendisine sunulan bu kurumsal fırsat, kendi ekolünü inşa etmesinde ve ekolünün hayatiyetini sürdürmesinde ihtiyaç duyulan yeni öğrenciler edinmesine de imkan sağlamıştır. Böylece ABD içinde ve dışında kendi toplumsal öykülerini Wallerstein'in perspektifinden okuyan bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup içinde yer alarak Wallerstein'in dünya-sistem analizi perspektifinde çalışmalar yapmış Türkiye'den isimler arasında Çağlar Keyder, Reşat Kasaba, Faruk Tabak, Sibel Bozdoğan, Huricihan İslamoğlu, Biray Kolluoğlu Kırlı, Cenk Reyhan, Ayşe Betül Çelik ve Deniz Yüksekler'i saymak mümkündür (Kaya, 2011, s. 245-248). Yine 1990'lı yıllardan itibaren Türkçeye çevrilen kitaplarıyla da artık Türkiye'de önemli düzeyde popülerliğe ulaştığını söylemek mümkündür.²

2000 yılından itibaren Yale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde kıdemli araştırmacı bilim insanı olarak dünya-sistem analizi üzerine çalışmalarını sürdürmekte (Hubbard ve Kitchin, 2011, s. 447) olan Wallerstein'e bugün ne tür bir iş yaptığı sorulduğunda şu yanıtı vermektedir:

İlk olarak, modern dünya-sisteminin tarihsel gelişimini analiz etmeye çalışıyorum. İkinci olarak, dünya sisteminin şu an içinde bulunduğu yapıdaki krizini analiz etmeye çalışıyorum. Üçüncü olarak modern dünya sisteminin yapısal krizinin bir parçası olan, ama aynı zamanda ayrıntılı özel bir analiz gerektiren bilgi yapılarındaki krizi incelemeye çalışıyorum. İşte bu üçlü görev benim mesleğim. Ve bu mesleğin en kısa haliyle en iyi tanımı 'tarihsel bir sosyal bilimci' olabilir. (Wallerstein, 2013, s. 11)

² Tarihsel Kapitalizm, 1992; Sistem Karşıtı Hareketler (Giovanni Arrighi ve Terence K. Hopkins ile birlikte) (1995); Gulbenkian Komisyonu-Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor, (Ed) (1996); İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı (Richard E. Lee ile birlikte), 2007; Modern Dünya Sistemi-4 Cilt (I. Cilt, 2004; II. Cilt, 2005; III. Cilt, 2011; IV. Cilt, 2015)...Türkçeye çevrilmiş çok sayıda kitabından birkaçıdır.

Tarihsel Analizi Keşif

1974'te yayınlanan ilk cildin ardından 1980, 1989 ve 2011'de diğer ciltleri yayınlanan MDS ile birlikte, artık Wallerstein'in sosyolojiyle ilişkisinde en keskin dönüşümü yaşayacağı yıllar başlayacaktır. Bununla birlikte, onu bu keskin dönüşüme götüren süreçte yine Afrika çalışmaları belirleyici olmuştur:

Akademik faaliyetimin bölgesi olarak Afrika'ya odaklanmaya karar verdim ve bunu da yaklaşık on, on beş, yirmi yıl sürdürdüm. Bir noktada, kendi ifademle, bana çok da makul gelmeyen manşetlerin peşinde koştuğumu fark ettim. O sırada sonradan kesinlikle iyi bir fikre dönüşen kötü bir fikrim vardı. Kötü fikrim şuydu: Eğer yeni devletler varsa, bunlar daha önceki yeni devletlerin izlediği modele göre hareket ediyor olmalıydı ve kimdi bu önceki yeni devletler? Bunların İngiltere, Fransa ve diğer ülkelerin 16. yüzyıldaki halleri olması gerektiğine karar verdim. Dolayısıyla Afrika'yı anlayabilmek için geri dönüp bu ülkelere bakmam gerekiyordu. Geri döndüğümde tabii fark ettim ki bu düşünüş biçimi tamamen yanlıştı ve bu farkındalık konuyu bir modern dünya-sistem olarak görmemi ve bu sistem üzerine yazmamı sağladı. (Kumar ve Welz, 1999)

20 yıl boyunca Afrikanist olarak isim yaptığı sosyoloji dünyasında 1970'lerle birlikte bir çeşit aydınlanma yaşamış ve kendi ifadesiyle 'dünya-sistem analizi' olarak adlandırdığı perspektiften dünyaya bakmaya başlamıştır (Wallerstein, 2000a, s. xvii). MDS perpektifinin olgunlaşmasında, Afrika çalışmaları kadar Amerikan toplumunun 1960'lı yıllarda içinden geçtiği süreç de son derece belirleyici olmuştur. Bu bağlamda dönüm noktası 1968'dir. Sonraki çalışmalarında ısrarla vurgulayacağı üzere 1968, liberalizmin hegemonyasını zedelemiş ve unutulmuş insanları gündeme getirmiştir. Daha önemlisi tüm bu sorgulama, mevcut politik ve ekonomik açıklamalara dair bir şüphe yaratmıştır (Williams, 2013, 207). Diyer bir ifadeyle, 1970'lerde toplumsal koşullar, MDS perpektifini ortaya koymasına izin veren bir olgunluğa ulaşmıştı.

Wallerstein'e göre 1968, toplumsal dönüşümde belirleyici olan olaylar dizisinin başlangıç noktası olsa da, süreci 1945'e kadar çekmek mümkündür. Ona göre 1968, öncelikle, 1945 sonrasında ortaya çıkan ABD-SSCB çekişmesinin temel sonuçlarından biridir. 1945 sonrasındaki 25 yıl içinde 'Üçüncü Dünya'nın güncel realitesinin keşfi, süreci belirleyici gelişmelerin başlıcalarındandır. Bu jeopolitik keşif, teorileri ve disiplinleri coğrafi olarak ayırıştırıran 19. yüzyıl yaratımı sosyal

bilim inşasını derinden sarsmıştır. 19. yüzyıl sosyal bilim tasnifine göre Avrupa/Kuzey Amerika belli disiplinlerin çalışma sahasındayken, dünyanın geri kalanı başka disiplinlerin ve teorilerin problem sahasına aitti. 1945 sonrasında ise sosyal bilimlerin coğrafi olarak bütünleşmek zorunda kalmasıyla birlikte sosyologlar, tarihçiler ve siyaset bilimciler Afrika, Latin Amerika ve Asya üzerine yoğun alan araştırmaları yapmaya başladılar. Hatta 1945 sonrasında özellikle, ABD’de, alan araştırmalarının altın çağını yaşadığını söylemek çok da iddialı olmayacaktır. Diğer taraftan, Avrupa/Kuzey Amerika’ya ilişkin teorileri ‘Üçüncü Dünya’ya uyguladıklarında öngöremedikleri problemlerle karşılaştılar. Bu problemleri aşmanın aracı olarak da modernleşme kuramları imdatlarına yetişmiştir. Aşamalı bir gelişim öngören modernleşme kuramlarına göre, şu an gelişimlerinin erken aşamalarında olan toplumların aşama aşama ilerleyerek bugünün gelişmiş olduğu kabul edilen devletlerinin gelişmişlik seviyesine ulaşacağını varsaymaktadır. Dolayısıyla gelişimin alt basamaklarında olan bir devlet, gelişmek istiyorsa gelişmiş devlet modelini kopyalamalı ve model aldığı gelişmiş devletin tavsiyelerini tatbik etmeliydi. Bu, Soğuk Savaş geriliminde bazı devletlerin model olarak ABD’yi, bazılarının da SSCB’yi model aldığı anlamına geliyordu. Başka bir alternatif de bırakılmıyordu. Bu süreçte ABD, SSCB’nin etkisindeki Komünist devletler bloğunu engellemeye çaba sarf ederken 1960’larda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler statükoya eleştiri getirmeye başladılar. 1960’lardaki Yurttaşlık Hakları Hareketi ve savaş karşıtı hareketlerin atmosferinde öğrenim gören üniversite öğrencileri toplumsal değişim konusunda farklı bir bilinç ve eleştirel duruş geliştirdiler. Yeni kuşak, dünyada farklı toplumların da olduğunu bilinciyle, kapitalizmin ve Batı hegemonyasının bu toplumlar üzerindeki etkisine kafa yormaya başladılar. 1968 protestoları kısa sürede alevlenip sönmese de, MDS perpektifinin ortaya çıkmasına imkan veren, destekleyen ve kabul görmesini sağlayan bir atmosfer yaratmış olması sebebiyle Wallerstein için 1848 sonrası yaşanan ikinci büyük dünya devrimidir (Wallerstein, 1997, s.1-3; Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 2004, s. 95-99; Sewell, 1990, s. 1).

1970’lerin söz konusu koşullarında, Amerikan sosyolojisindeki modernleşme kuramları çerçevesinde yapılan alan araştırmalarıyla ne ABD içinde ne de ABD dışındaki gelişmelerin kavranmasının mümkün olamayacağını keşfetmesiyle birlikte Wallerstein ‘bağımsız devlet’ ya da ‘ulus toplum’u analiz birimi olarak araştırmalarında kullanmaktan vazgeçmesini şöyle ifade eder: “Bunların ikisinin de sosyal sistem olmadıklarına ve ancak sosyal sistemlerde sosyal değişimden bahsedebileceğine karar vermişim. Elimdeki tabloda tek bir sosyal sistem vardı: Dünya-sistemi” (Wallerstein, 2004, s. 24).

Wallerstein'e göre, dünya sistemi, bir başlangıcı ve sonu ve tanımlanabilir coğrafi sınırları olduğu için tarihsel bir sistemdir (Williams, 2013, s. 202). Amerikan sosyolojisinde kendinden önceki genel sistem teorisyenlerinden farklı olarak tarihsel analizi hesaba katarak kendi yaklaşımını ortaya koymuştur. Söz konusu ele alış, tek başına, Amerikan sosyolojisinde yeni bir perspektife karşılık gelir. Bu bağlamda, Harriet Friedman'a göre, MDS yüzyılımızın en önemli sosyoloji kitaplarından biridir. Çünkü, Wallerstein 1974'te Amerikan sosyolojisini Fransız toplumsal tarihçiliğiyle sentezleyerek söz konusu perspektifi geliştirmiştir. Onun Annales Okulu'nu Amerikan sosyolojisine aktarması, Parson'ın erken dönemlerde Weber'i Amerikan sosyolojisine aktarmasıyla kıyaslanabilir etkidir. Bu anlamda Wallerstein'in yaptığı, aynı zamanda, Amerikan sosyolojisini Avrupa birikimiyle yeniden birleştirmektir (Martin, 2000, s. 237).

Wallerstein, Amerikan sosyolojisi için olduğu kadar kendi biyografisi için de yeni bir döneme karşılık gelen MDS perspektifini geliştirmesinde yararlandığı entelektüel kaynaklar arasında Karl Marx, İlya Prigogine, Joseph Alois Schumpeter, Karl Polanyi, Frantz Fanon ve Fernand Braudel'i sayar (Wallerstein, 2000a, s. xxii). Özellikle Braudel'den önemli ölçüde etkilendiğini söylemek gerekir. Braudel, Fransız tarihçiliğinin adeta alamet-i farikası olmuş Annales Okulu'nun en parlantı ismidir.

Annales Okulu, Lucien Febvre (1878 – 1956) ve Marc Bloch (1886 – 1944) tarafından 15 Ocak 1929'da Annales d'histoire economique et sociale (Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yıllıkları)'ın ilk sayısının yayınlanmasıyla tarih disiplinine yeni bir yaklaşım getirmiştir. Tarih yazımının siyasi ve askeri olayların anlatısı olarak gören anlayışa karşı çıkıp, tarih disiplinin kapısını diğer disiplinlere de açarak 'toplumsal insanın' faaliyetlerinin tamamına eğilen bir anlayış geliştirmişlerdir (Burke, 2006, s. 23-24; Sönmez, 2008, s. 49). Öyle ki söylemleriyle tarih yazımında adeta devrim yapmışlar ve sosyoloji kuramına etki eden bir tarih anlayışı ortaya çıkarmışlardır.

Wallerstein, dünya-sistem analizini, Annales Okulu'nun tarihin kapılarını diğer disiplinlere açan yaklaşımını benimseyerek tarih, sosyoloji, siyaset bilimi, coğrafya ve iktisadı birbirinden ayırmadan, bütüncül bir perspektifle ortaya koymuştur. Çünkü tüm bu disiplinlerin konusu 'toplumsal insanın' faaliyetleridir (Wallerstein, 2000a, s. 133-134). Dolayısıyla, Wallerstein hem kendi entelektüel gelişiminde hem de Amerikan sosyolojisinde mihenk olan bu çalışmasıyla yalnızca Avrupa'nın genişlemesini kapitalizmin gelişim öyküsü üzerinden anlatmakla kalmaz, aynı zamanda ortaya koyduğu toplumsal değişim okumasıyla sosyal bilimlerin temel epistemolojik varsayımlarını da eleştirir.

Wallerstein'in *Annales Okulu*'yla kurduğu ilişki, sosyal bilimlerin temel epistemolojik varsayımlarına eleştirel bir perspektif ortaya koyma sürecinde sosyoloji anlayışına yeni bir form veren kaynak olmasından daha fazlasıdır. Bu bağlamda, Wallerstein'in tarih disiplini içinde bir devrime karşılık gelen Fransız *Annales Okulu*'nun, daha özel olarak Braudel'in, adeta Amerikalı halefi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kaya, 2005, s. 30). Wallerstein'e göre, *Annales Okulu*'nda yer alan isimlerden kendi perspektifini inşa etmesinde asıl yol gösterici olan Braudel'dir. Çünkü

Braudel toplumsal zamanlar hakkında daha sonraki çalışmalar için de bir çerçeve sağlayan bir dil ortaya koydu. 'Olayın-hakimiyetindeki' ya da epizodik tarihi (olayları anlatan tarih) eleştirdi. Bununla 'toz' olarak nitelendirdiği geleneksel idiyografik, ampirist, politik tarih yazımını kastediyordu. Bu iki anlamda tozdu: çok kısa ömürlü fenomenlerden söz ediyordu; gözümüze kaçıyor, altta yatan gerçek yapıları görmemizi engelliyordu. Fakat Braudel aynı zamanda zamandışı, ebedi hakikat arayışını da eleştiriyordu ve pek çok sosyal bilimcinin tamamen nomotetik çalışmasının mitsel bir nitelik taşıdığını düşünüyordu. Bu iki aşırı uç arasında iki kültürün ihmal ettiği iki başka toplumsal zaman olduğunu ısrarla savunuyordu: yapısal zaman (ya da uzun süren, fakat ebedi olmayan, tarihsel sistemlerin temelinde yatan asli yapılar) ve bu yapılar içindeki çevrimsel süreçler (ya da dünya-ekonomisinin genişlemeleri ya da daralmaları gibi orta vadeli eğilimler). Braudel aynı zamanda analiz birimi meselesi üzerinde de duruyordu. İlk büyük eserinde, incelemekte olduğu 16.yüzyıldaki Akdeniz'in bir '**dünya-ekonomi**' oluşturduğunu öne sürüyordu.(Wallerstein, 2005a, s. 34-35)

Wallerstein, dünya-sistem analizini yaparken Braudel'den dünya-ekonomi (economie-monde) kavramını ödünç almıştır. Yine bu analizini yaparken, "olaylar, onları konjonktür ritimlerine ve uzun vadeli eğilimlere yerleştirmedigimiz sürece hiçbir anlam taşımazlar" (Wallerstein, 2003, s. 219) diyerek Braudel'in zaman kavrayışını da (la longue duree) benimsediğini ifade etmiştir. Braudel'den ödünç aldığı dünya-ekonomi kavramı ve uzun süre yaklaşımını, bağımlılık ekolünün bir kanadını oluşturan ECLA'nın (Latin Amerika Ekonomik Komisyonu) merkez-çevre analiziyle birleştirerek MDS çalışması ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın konusu Wallerstein'in MDS çalışmasını tanıtmak olmasa da, Amerikan sosyoloji geleneği içinde yetişmiş bir entelektüel olarak onun tarihsel analize yönelişinin somut bir ürünü olması bakımından MDS çalışmasına kısaca da

olsa değinmekte yarar var.

Kısaca modern dünya-sistem: MDS, 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başlarında (uzun 16. yüzyıl olarak tanımladığı 1450-1640 yılları arasında) Avrupa’da feodalizmin içinden geçtiği krizler dolayısıyla ortaya çıkan, halen yaşamakta olduğumuz kapitalist dünya-ekonomidir. Yeni sistem, hukuksal olarak tanımlanmış bütün politik birimlerden büyük olması nedeniyle bir ‘dünya’ sistemidir (Wallerstein, 2004, s. 31-50). Kapitalist dünya-ekonomi, 16. yüzyıldan itibaren coğrafi olarak tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişlerken, aynı zamanda, çevrimsel bir genişleme ve daralma motifi de sergilemiştir. Dünya-ekonomisinin büyüme dönemlerinde üretim her alanda ve hemen her yerde artmakta, refah adeta “Tanrı’nın bir lütfü” gibi algılanmaktadır. Gerileme dönemleri ise karmaşıktır. Geri çekilme, durgunluk gibi kötü zamanlar vardır, ama bu herkes için kötü değildir. Bu çevrimsel genişleme ve daralma motifi 1600-1750 arası süreci kapsayan 17. yüzyılda yaşanan daralmadan izlenebilir (Wallerstein, 2005b, s. 21, 153). Batı Avrupa’da 16. yüzyılda ortaya çıkan kapitalist dünya-ekonomi 18. yüzyılın ikinci yarısında ise Hindistan alt kıtası, Osmanlı İmparatorluğu, Rus imparatorluğu ve Batı Afrika’nın dahil olmasıyla daha da genişler. Bu dahil oluş süreci, yeni alanların kendi inisiyatifleriyle gerçekleşmemiştir. Söz konusu işleyiş, dünya-ekonomisinin kendi sınırlarını genişletme ihtiyacından kaynaklanır (Wallerstein, 2011, s. 143-156). Sistemin hareketlerini yöneten kurallar olması, sürekli evriliyor olması ve tüm sistemler gibi ebedi olmayışı sebebiyle tarihseldir (Wallerstein, 2005c, s. 7).

Sistemin kısımları arasındaki temel bağlantının baskın karakteri ekonomidir (Wallerstein, 2004, s. 31). Bu bağlamda dünya-ekonomi, içinde bir iş bölümü olan, sermaye ve emek gücü akışlarının meydana geldiği büyük bir coğrafi alanı kapsar. Bu büyük coğrafi alanda ekonomik faydanın belirleniminden doğan uluslararası işbölümü rasgele değildir. Wallerstein, artık ürün paylaşımından en fazla kar elde etme güdüsünden hareketle ‘merkez-çevre’ kategorileştirmesi yapar. Merkez-çevre ilişkisel kavramı ile kastettiği, üretim sürecinin karlılık derecesidir. Merkez devletler ve çevre devletler arasında eşitsiz bir mübadele vardır. Yitiren bölge ‘çevre’, kazanan bölge ise ‘merkez’dir. Çünkü çevreden merkeze sürekli bir artı değer akışı olur. Wallerstein bir de bu yapıya hem merkeze hem de çevreye özgü ürünler üreten yarı çevre ülkeleri ekler. İşbölümü ağının yarattığı, merkez-yarı çevre-çevre ülkeler ile anlamını bulan bu sistemin şimdiye kadar gördüğümüz ilk dünya-ekonomi olmadığını kabul eder. Ancak tamamen kapitalist olması sebebiyle bu kadar uzun süre ayakta kalmış ve gelişmiş ilk dünya-ekonomidir (Wallerstein, 2005a, s. 36-53). Bununla birlikte, şu anda sistem tam da bu özelliği nedeniyle, kapitalizmin

sermayenin sonsuz birikimini sağlayan ve geçerli kılan bir sistem olması nedeniyle bir kriz yaşamaktadır. 500 yıldır varlığını sürdüren MDS'yi krize sokan, işte bu sonsuz sermaye birikimi çabasıdır. Dolayısıyla sistemi krize sokan yine sistemin kendisidir.

Krizin izlerini takip etmek bakımından 1945-1990 arası önemlidir. Bu dönemde MDS en muazzam genişlemeye ulaşmış olsa da 1990'lı yıllarla birlikte kapitalist dünya-ekonomi politik belirsizlikler ve entelektüel bulanıklar yaşamaya başlamıştır. 1945-1990 arası yaşanan genişleme yerini yavaşlamaya bırakmıştır, tıpkı 1945'te başlayan ABD hegemonyasının 1967/73 arasında inişe geçmeye başlamasında olduğu gibi. 1945'te jeopolitik ve askeri güce sahip bir diğer ülke SSCB idi. Bununla birlikte SSCB'nin ticaret, finansla ve üretim gücü ABD'nin yanına bile yaklaşmazdı. O nedenle 1945, dünya-sisteminde sorgulanamaz ABD yükselişinin başlangıcına karşılık gelir (Hopkins ve Wallerstein, 2000, s. 9-19). Diğer taraftan 1968 toplumsal hareketleri, ABD hegemonyasının çözülmeye başlayışının ilk görünür adımı, tarihsel olarak sistemin sonunun geldiğinin ilk işaretidir. Wallerstein'in Anka kuşuna benzettiği 1968, "çok çabuk (ve tabii 1848'de olduğundan daha küresel biçimde) tutuştu ve neredeyse aynı çabuklukla kendini yaktı. Ancak uzun vadede, etkileri sistemi parçalayıcı nitelikteydi" (Wallerstein, 2001, s. 37-42). 1968, aynı zamanda, dünya-sistemindeki ABD hegemonyasına ve damşıklı dövüş içine girmekle suçlanan Soğuk Savaş'ın diğer kutbu SSCB'ye karşı bir protesto niteliğindedir (Wallerstein, 2000b, s. 271, 276).

Diğer taraftan 1980'lerin sonunda SSCB'nin çözülüşü, Soğuk Savaş geriliminde ABD'nin zaferi olarak görülse de, esasında devletlerarası ilişkilerde Soğuk Savaş iskelesinin çökmesi ABD'nin hegemonik gücüne son darbeyi indirmişti. 1990-1991 Körfez Savaşı krizi, ABD'nin söz konusu güç kaybedişinin açıkça ilanıdır (Wallerstein, 2000b, s.276-277). ABD-SSCB çekişmesi yerini ABD, SSCB, Batı Avrupa, Japonya ve Çin arasında rekabet ve ittifak arayışlarına bırakır. Dolayısıyla yeni dönemde ABD hegemonyası güvenceli bir dünya düzeni olmaksızın aşınmaya başlamıştır. Bu arada sermaye ve emek arasındaki çelişki mevcudiyetini sürdürmeye devam etmiştir (Arrighi vd., 2004, s.107-108).

Bütün bunların bizi nereye götüreceği belirsizdir. Bugün, tarihsel sistemin yaşadığı kriz, tanımı gereği bir 'geçiştir' ve biz şu anda kapitalist dünya-ekonomiden iyiye doğru mu, yoksa kötüye doğru mu olacağını öngöremediğimiz yeni bir dünya sistemine ya da sistemlerine geçiş yaşıyoruz (Wallerstein, 1999, s. 37).

Bununla birlikte, Wallerstein'e göre sonuçlar önceden belirlenemez olsa da bu bizi

çaresizliğe sürüklememelidir. “Her tarihsel krizde olduğu gibi önümüzde gerçek tarihsel seçenekler vardır” (Hopkins, wallerstein, 2000, s. 21). Bu bağlamda 1990-2025 arası sürece ilişkin de bir projeksiyon yapar. Buna göre iki olasılık ortaya koyar: Birincisi, ihtiyaç duyduğu ayarlamalar eşliğinde 500 yıldır devam etmekte olan sistemin varlığını sürdürmeye devam edeceği; ikinci olasılık ise, 1968 sonrası başlayan dönüşümle birlikte sistemin aynı biçimde işlemeye devam etmesini beklemenin artık mümkün olmadığı ve sonucu belli olmayan sistemik kaotik bir dönemin ortaya çıkacağıdır (Wallerstein, 2000c, s. 284-285). Sistemik bir kaostan sonra yeni bir düzen ya da düzenlerin geleceğini, ama bu düzenin nasıl olacağını görmemizin mümkün olmadığını belirtse de, mümkün olanın nasıl bir düzen istediğimizi bilmek ve bu düzeni kurmak için mücadele etmek olduğunu ileri sürer (Wallerstein, 2000c, s. 306)

Sonuç

Immanuel Wallerstein'in bir ekole dönüşen dünya-sistem analizi, 1970'lerden itibaren Amerikan sosyolojisinin en nüfuzlu kuramsal yaklaşımlarından biri haline gelmiştir. Wallerstein, dünya-sistem analiziyle Amerikan sosyolojisine yeni bir pencere açarak, tarihsel sosyolojinin ABD'de kendi zeminini edinmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, tarihsel sosyolojinin ABD'de kurumsallaşma sürecine gözden kaçırılmayacak katkılarda bulunmuştur. Onun 1970'lerde *Modern Dünya-Sistem*'i çalışmasıyla taçlanan, hem kendi sosyoloji anlayışında hem de Amerikan sosyoloji geleneği içinde yeni bir eşiğe karşılık gelen, tarihle ilişki kurma serüveni tarihsel sosyolojinin Amerikan sosyolojisi içindeki gelişimini izlemek bakımından ihmal edilemez ölçüde önemlidir. Talcott Parsons'un yapısal-işlevselciliğinden beslenen modernleşme kuramının Amerikan sosyolojisinde hakim olduğu yıllarda, sosyolojik değerlendirmelerini alan araştırmalarıyla sınırlandırmadan, tarihsel boyutu da hesaba katarak yapmaya başlaması kendi entelektüel biyografisinde olduğu kadar Amerikan sosyolojisi açısından da radikal bir dönüşüme karşılık gelir.

Wallerstein'in Amerikan sosyoloji geleneği içinde yetişmiş birisi olarak, perspektifiyle o döneme kadar Amerikan sosyolojisinde hakim olan yaklaşımları sorgulaması, pek çok açıdan anlamlıdır. MDS perspektifi, en başta modernleşme kuramlarına karşı bir protestodur. Modernleşme kuramlarında uygulandığı üzere devletleri karşılaştırmak yerine, bütünsel bir perspektifte, tarihsel öyküyü hesaba katarak ele almayı teklif ederek mevcut paradigmayı alt üst etmiş, Amerikan sosyolojisi için yeni bir yaklaşım biçimi ortaya koymuştur. Böylece, Parsons'un Amerikan sosyoloji geleneği içindeki güçlü pozisyonunu C. Wright Mills'den sonra da yıkıcı eleştiriler getirerek sarsmaya devam etmiştir.

MDS çalışmasıyla, aynı zamanda, yeni bir düşünme modeli de önermiştir. Bu çalışmasıyla sosyal bilimlerin 19. yüzyıla özgü bir durum olarak kategorilere ayrılmasına itiraz ederek, araştırmacıları iktisat, siyaset ve toplum arasındaki etkileşimi keşfetmeye cesaretlendiren alternatif tarihsel bir sosyal bilim önerisi ortaya koymuştur. Çalışmasında 19. yüzyıla özgü kahramanlık ya da siyasi tarih yazımını yeniden üretmeden tarih, iktisat, siyaset ve sosyoloji arasında mekik dokuyarak bir anlamda modern dünyanın tarihi ele almıştır. Diğer taraftan, bu dünya tarihi belli özellikleriyle öne çıkar: Braudelci çizgide, tarihi sadece bir katibin yazacağı bir şey olmaktan çıkararak, bugünden ilham alarak ve geçmişi kendi elleriyle yapılandırarak ABD'nin dünya tarihinde belirleyici konuma yükselişini anlattığı bir tür dünya tarihi. Wallerstein, Amerika sosyolojisinin mevcut kabullerini

aşan bir tutumla tarihle kurduğu ilişkiyle Amerikan toplumunun Batı medeniyetinin bir parçası, hatta devamı olmasına izin verir bir çerçeve ortaya koymuştur.

Tarihsel gelişim çizgisi arka planında, Wallerstein'e göre 1873, İngiltere'nin inişe geçişinin miladıdır. 1945 ise, İngiltere'nin kesin olarak liderliği kaybedişi ve ABD'nin onun yerini geçişinin 'resmi' tarihidir. Diğer taraftan, ABD'nin söz konusu konumu çok da uzun ömürlü olmamıştır. ABD'nin gerileyişini 1970'lere kadar çeker. Bu bağlamda, ABD'nin 1968'de içinden geçtiği kaotik ortamı, kapitalist dünya-ekonomünün sıkıntılarının da en görünür olduğu an olarak tasvir eder ve ABD artık hegemonik bir güç olarak karşımıza çıkmaz. Bu nedenle, dünya-sistem analizi, Amerikan toplumunun güncel realitesinin açmazlarından çıkış arayışının kuramsal karşılığı olarak da okunabilir.

Tarihsel materyali kendi perspektifini doğrulayacak şekilde kullanması nedeniyle dünya-sistem analizi kendi içinde eleştiriye açık yanlar bulunduruyor olsa da, coğrafyadan uluslararası ilişkilere, sosyoloji, tarih ve iktisat gibi bir dizi disipline etki etmiştir. Bugüne ve geleceğe dair söz söyleme çabası taşır. En çok da bu nedenle modern dünyanın tarihinin yazımına etki eder.

Kaynakça

- Arrighi, G., Hopkins, T. K., Wallerstein, I. (2004). *Sistem Karşıtı Hareketler*. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen (Çev.), İstanbul: Metis.
- Bergesen, A. J. (2000). The Columbia Social Essayists. *Journal of World-Systems Research*, 6 (2), 198-213.
- Bonnell, V. E. (1980). The Uses of Theory, Concepts and Comparison in Historical Sociology. *Comparative Studies in Society and History*, 22(2), 156-173.
- Burke, P. (2006). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*. Mehmet Küçük (Çev.) Ankara: Doğu Batı.
- Frank, A. G. (2000). Immanuel and Me With-Out Hyphen. *Journal of World-Systems Research*, 6 (2), 216-231.
- Goldfrank, W. L. (2000). Paradigm Regained? The Rules of Wallerstein's World System Method. *Journal of World-Systems Research*, 6 (2), 150-195.
- Hopkins, T. K., Wallerstein, I. (2000). Dünya-Sistemi: Bir Kriz Var mı?. *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, (Ed.) Hopkins, Terence. K., Immanuel Wallerstein, N.Ersoy, E. Abadoğlu, O.Akalın, Y. Kaya, Diyarbakır: Avesta, 9-21.
- Hubbard, P., Kitchin, R. (2011). *Key Thinkers on Space and Place*. London: Sage Publishing.
- Kaya, T. (2005). *Immanuel Wallerstein'in Toplumsal Değişim Kuramı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, T. (2011). *Türk Sosyolojisinin Amerikan Sosyolojisiyle İlişkisi ve Bu İlişkinin Gelişimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, T. (2016). Eğitim ve Aktivizm: Özgür Okullar Örneği. *Aktivizm: Toplumsal Değişimin Yeni Yüzü*, (Ed.) Nuray Yılmaz Sert, İstanbul: Değişim, 109-132.
- Kumar, A., Welz, F. (1999, 25 Haziran). Interview with Prof. Immanuel Wallerstein. *Maison de Sciences de l'Homme*, Erişim tarihi 12 Mayıs 2017, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rZNVpehsZyYJ:www.webalice.it/michele.castellano/politica/Note/Wallerstein/Interview%2520with%2520Wallerstein.doc+&cd=7&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> adresinden elde edildi.
- Martin, W. G. (2000). Still Partners and Still Dissident After All These Years? Wallerstein, World Revolutions and the World-Systems Perspective. *Journal of World-Systems Research*, 6 (2), 234- 263.

- Mills, C. W. (2000). *Toplumbilimsel Düşün.* Ünsal Oskay (Çev.). İstanbul: Der.
- Mitrović, L. R. (2007). Immanuel Wallerstein's Contribution to Mondology and the Critical Theory of the Global World System Transition. *Philosophy, Sociology and Psychology*, 6(1), 91-104.
- Özdalga, E. (2009). Bir Tasavvur ve Uсталık Olarak Tarihsel Sosyoloji. *Tarihsel Sosyoloji* (Ed.) Elizabeth Özdalga, Ankara: Doğu-Batı, 9-62.
- Ragin, C., Chiot, D. (1999). Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi: Tarih olarak Siyaset ve Sosyoloji. *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler* (Ed.) Theda Skocpol, A. Fethi (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı, 276-311.
- Sewell, W. H. (1990). Three Temporalities: Toward a Sociology of the Event. Conference on *The Historic Turn in the Human Sciences* at the University of Michigan, 30 s.
- Sönmez, E (2008). *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı.* İstanbul: Daktylos.
- Uzgel, İ., Bedirhanoglu, N. (2015). Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 105-130.
- Wallerstein, I. (1996). *Sosyal Bilimleri Açın.* Şirin Tekeli (Çev.), İstanbul: Metis.
- Wallerstein, I. (1997). The Rise and Future Demise of World-Systems Analysis, http://enseignement.typepad.fr/printemps08/files/wallerstein_rise_and_future_demise_of_worldsystems_analysis_1997.pdf adresinden elde edildi.
- Wallerstein, I. (1999). *Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyılın Paradigmasının Sınırları.* Taylan Doğan (Çev.), İstanbul: Avesta.
- Wallerstein, I. (2000a). *The Essential Wallerstein.* New York: The New Press.
- Wallerstein, I. (2000b). Küresel Resim: 1945-90. *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, (Ed.) Hopkins, Terence. K., Immanuel Wallerstein, N.Ersoy, E. Abadoğlu, O.Akalın, Y. Kaya, Diyarbakır: Avesta, 263-283.
- Wallerstein, I. (2000c). Küresel Olasılıklar, 1990-2025. *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, (Ed.) Hopkins, Terence. K., Immanuel Wallerstein, N.Ersoy, E. Abadoğlu, O.Akalın, Y. Kaya, Diyarbakır: Avesta, 284-306.
- Wallerstein, I. (2001). *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri.* Taylan Doğan (Çev.), İstanbul: Avesta.
- Wallerstein, I. (2003). *Liberalizmden Sonra.* Erol Öz (Çev.), İstanbul: Metis.

-
- Wallerstein, I. (2004). *Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Dünya-Ekonomisinin Kökenleri*. 1. Cilt, Latif Boyacı (Çev.), İstanbul: Bakış.
- Wallerstein, I. (2005a). *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. Ender Abadoğlu-Nuri Ersoy (Çev.), İstanbul: Aram.
- Wallerstein, I. (2005b). *Modern Dünya Sistemi: Avrupa-Dünya Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantilizm, 1600-1750*. 2. Cilt, Latif Boyacı (Çev.), İstanbul: Bakış.
- Wallerstein, I. (2005c). Giriş: Bilimsel Anlayış ve Gerçeklik. *Modern Küresel Sistem*, (Ed.) Immanuel Wallerstein, M. Kürşad Atalar (Çev.), İstanbul: Pınar, 7-9.
- Wallerstein, I. (2008). What is Historical Social Science?. The Social Science Research Council Contention, Change, and Explanation: A Conference in Honor of Charles Tilly New York, http://www.praxisphilosophie.de/wallerstein_social_science.pdf adresinden elde edildi.
- Wallerstein, I. (2011). *Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Dünya Ekonomisinin Büyük Yayılımının İkinci Evresi, 1730-1840*. 3. Cilt, Latif Boyacı (Çev.), İstanbul: Yarın.
- Wallerstein, I. (2013). Bir Meslek Olarak Sosyoloji: Tarihsel Sosyal Bilimci. *Küresel Diyalog*, 3(5), 10-11.
- Williams, G. P. (2013). Interview with Immanuel Wallerstein Retrospective on the Origins of World-Systems Analysis. *American Sociological Association*, 19(2), 202-210.